

Kütüphane ve Bilgi Hizmetlerine Darwinist Yaklaşım

A Darwinist approach to library and information services

Murat Yılmaz*

Öz

Kütüphaneler, insanlar gibi toplumda yaşayan canlı birer organizmadırlar. Darwinizm doktrinine göre her canlı yaşamak için birbirleriyle mücadele etmek zorundadır. Mücadeleden galip gelen, hayatta kalır. Kütüphaneler, kullanıcılarına (müşterilerine!) bilgi hizmeti sunarken başka kütüphanelerle rekabet etmek yerine birbirleriyle işbirliğine gitmelidirler. Kütüphaneler için asıl olan, mücadele değil dayanışma ve işbirliği olmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Darwinizm, Sosyal Darwinizm, kütüphaneler, bilgi hizmetleri

Abstract

Libraries are a living organism in the community such as people. According to the doctrine of Darwinism, every living thing has to struggle to live with each other. After having struggled, the only winners always survive. While libraries provide information services to their users (customers!), they should cooperate with each other rather than competing against other libraries. The key issue concerning libraries should be solidarity and cooperation instead of fighting.

Keywords: Darwinism, Social Darwinism, libraries, information services

Giriş

Kütüphanelerin, içinde buldukları toplumun birer parçası olması, toplumda yaşayan bireyler gibi onları da birer canlı organizma haline getirir. Yaşayan her canlı organizma gibi kütüphaneler de toplumdaki değişimlere, büyüme dinamiği içinde, gelişme ve ilerleme göstermek suretiyle adapte olmaya çalışır.

Özellikle de yaklaşık son 20 yıldan bu yana işletme ve yönetim biliminin metotlarından yararlanarak kütüphane ve bilgi hizmetlerini geliştirme çabaları, bu hizmetlerin ilerlemesiyle birlikte niteliğinde ya da özünde başkalaşmasını da sağlamış gibi gözükmektedir. *Bu çalışmanın amacı* da tam olarak bu başkalaşımın nedenlerini irdelemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmamızın hipotezi ise şu şekildedir:

“İşletme bilimine ait pazarlama gibi metotlardan yararlanan kütüphanelerin, bilgi hizmeti sunacakları kullanıcıları için müşteri terimini kullanması; sunacakları hizmetleri ücretlendirmesi; Müşteri İlişkileri Yönetimi isimli işletmecilik yaklaşımından yararlanarak kullanıcılarını işletmeye sağladıkları değere göre sıralayarak farklılaştırması, sosyal adaleti yeterli düzeyde sağlayamayan kapitalist sistemlerde bu tür kütüphaneleri güçlü duruma getirir. Oysaki bilgi hizmetlerini ücretlendirmeyip kullanıcılarını müşteri olarak görmeyen kütüphaneler, Darwinizm doktrinine göre diğer kütüphanelerle rekabet edemez duruma gelir ve adeta doğal ayıklama ile işlevini yitirir. Bu durumda kütüphanelerin birbirleriyle rekabet etmeleri yerine yardımlaşma ve işbirliğine gitmeleri, sunacakları bilgi hizmetleri için kullanıcılarını, Müşteri İlişkileri Yönetimi uyarınca Sosyal Darwinistler gibi kategorilere ayırıp farklılaştırmamaları gerekir.”

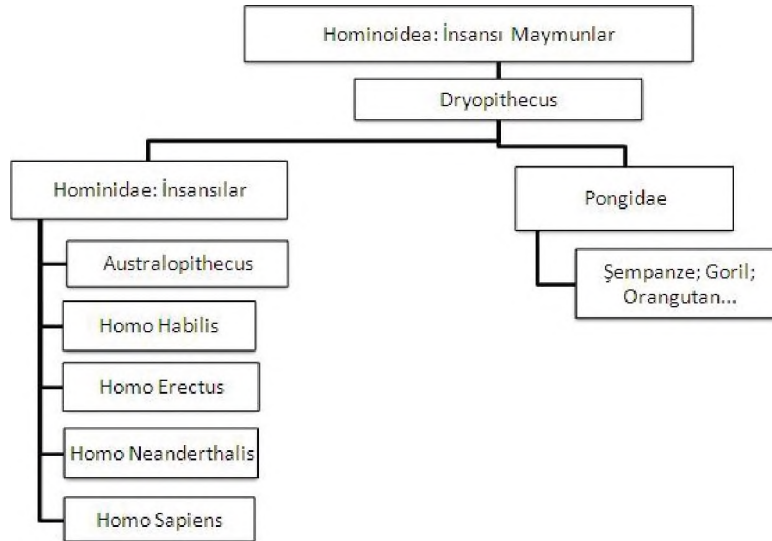
* Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, Bilgi Yönetimi ve Teknolojisi Anabilim Dalı Başkanı. e-posta: myz@istanbul.edu.tr

Bu çalışmamızda hipotezimizi test etmek için Darwinizme ve Sosyal Darwinizme ayrıntılarıyla değinmemiz yararlı olacaktır.

Darwinizm Doktrini

Canlıların yaratılışına ilişkin dine dayalı görüşe göre, yeryüzündeki milyonlarca hayvan ve bitki türlerinin hepsi, bu gün gördüğümüz biçimiyle Tanrı tarafından yaratılmış ve hiçbir değişime uğramadan günümüze kadar gelmiştir (Tez, 2008, s. 146). Ünlü İngiliz biyolog Charles Darwin ise türlerin sabit ve değişmez varlıklar olmadığını ve zamanla değişerek birbirlerinden türediklerini ifade etmiştir (Çıplak, 2009, s. 77). Bunun anlamı, insan dahil tüm hayvan türlerinin zamanla değişime uğrayarak ortak bir atadan meydana geldiğidir. Darwin'in bu saptaması ile her türün kendine özgü biçiminin oluşmasında Tanrı'nın yaratıcılığına gereksinim duyulmadığı ortaya çıkıyordu.

Darwinizm doktrini, insana ait evrim sürecini şu şekilde açıklamaktadır. Modern insan, iri maymunlar (Pongidae) ile insansuların (Hominidae) ortak bir atasından gelir. Daha açık bir ifadeyle günümüzde insana ait söz konusu evrim zinciri şu şekilde sıralanmaktadır (Eccles, 2005, s. 13).

(Şekil): İnsana Ait Evrim Zinciri

Evrim zinciri incelendiğinde insanların atası olduğuna inanılan Dryopithecus'un yaklaşık 13 milyon ile 9 milyon yıl önce yaşadığı düşünülmektedir (Delson, Tattersall, Van Couvering ve Brooks, 2000: 466). 4,4 milyon ile 2 milyon yıl önce yaşadığına inanılan Australopithecus ise dik yürüyebiliyordu (Lyons, 2011, s. 116). 2 milyon ile 1,6 milyon yıl önce yaşadığına inanılan Homo Habilis, ilk kez yontulmuş taştan aletler kullanıyordu. Afrika'dan ayrılıp dünyanın çeşitli bölgelerine seyahat eden atamız Homo Erectus, 1,8 milyon ile 300,000 yıl önce yaşamış olup ilk kez ateşi kullanmıştır (Eccles, 2005, s. 15). Pek çok araç ve silah kullanan ve mükemmel avcılar olan Homo Neanderthalis ise 230,000 ile 28,000 yıl öncesinde yaşamış olup hem ölülerini gömer hem de dini törenler düzenlerlerdi (Lyons, 2011, ss. 118-120). Modern insan olarak günümüzde soyumuzu devam ettiren Homo Sapiens Sapiens (yani, bizler) ise Afrika'nın kuzeydoğusunda ya da Yakındoğu da konumlanan bir bölgede yaklaşık 150,000 ile 100,000 yıl öncesinden görülmeye başladı (Langaney, Clottes, Guilaine ve Simonnet, 2012, s. 25).

Modern insanın evrimleşme sürecini kabullenmesi ve iri maymunlarla aynı ortak bir ataya sahip olmasını içselleştirmesi oldukça zor olsa gerek. Lichtenberg'in (2000, s. 55) şu tespiti belki de insanın evrimleştiğini idrak etmesini kolaylaştırabilir:

"İnsan gerçi dört ayakları üzerinde yürümez, ama...hiç kimse elleriyle koşmaya benzer hareketler yapmadan koşamaz. Birçok kimse, elini kolunu savura savura yürür, özentiden değil, tabiatan. Ayakları hareket ettiren kuvvet aynı zamanda elleri de hareket ettirir sanki; yükseğe sıçrayan insanlar da elleriyle bir sıçrama hareketi yaparlar."

Kıscacası tesadüfî var oluş (Tanrı'nın var olmayışı), yaşam mücadelesi ve doğal ayıklama ile güçlünün ayakta kalması, Darwinizm doktrininde evrim olarak kabul edilmektedir.

Sonuç olarak, Darwinizm doktrini gereği tek amacın hayatta kalmak olduğu ve yaşamak içinse mücadelenin şart olduğu bir düzende, yaşayan birer organizma olarak kütüphanelerin de bu mücadele esnasında rakip kütüphanelere galip gelmek için yeni özellikler geliştirmesi gerekir. Bu yeni özellikler, bilgi hizmetlerinin ücretlendirilmesi, bilgi kullanıcılarının, müşteri olarak algılanması ve müşterileri! farklı kategorilere ayırıp işletmeye! sağladıkları değere göre sıralaması¹ şeklinde gerçekleşir. Kütüphanelerde sunulacak bilgi hizmetlerinde bu tür değişikliklerin yapılması, gelişimden ziyade başkalaşımı ifade etmekte olup Darwinist bir bakış açısını yansıtır. Kütüphaneler için asıl amaç, mücadele yerine her zaman kütüphaneler arası işbirliği olmalıdır. Çünkü kütüphanelerin temel amacı, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak olup sosyal adaleti ve eşitliği önemsemeyen bazı kapitalistler gibi bilgi hizmetlerinden para kazanmak değildir.

Sosyal Darwinizm

19. yüzyılın ikinci yarısında biyoloji alanında yaşanan evrime ilişkin gelişmeler, sosyal bilimcilerin de dikkatlerini çekmiştir. Doğa bilimleri gibi güçlü bilimler olmayı arzulayan sosyal bilimlerin, doğa bilimine ait bilimsel metotlardan yararlanma isteği, *yaşam mücadelesi* ile *güçlünün ayakta kalması* düşüncelerini toplumsal alana da uygulamış ve böylece *Sosyal Darwinizm* ortaya çıkmıştır.

Sosyal Darwinistler, toplumsal ilerlemeyi biyolojik bir yaklaşımla ele alarak öjenizmi savunmuşlardır. Öjenizmi savunup ırkçı söylemlere sahip olanlardan Ernst Haeckel, bazı toplumdaki zayıf ve hasta çocuklarla birlikte, ıslahı mümkün olmayan suçluların öldürülmesini; Alfred Ploetz, ergenlik çağında yapılacak tetkikler sonucunda fikri ve ahlaki keyfiyetleri yetersiz olan kişilerin evlendirilmemesini; Alexander Tille ise sakatlarla akıl hastalarının öldürülmesi gerektiğini dile getirmişlerdir² (Doğan, 2012, ss. 84-89).

Sosyal Darwinist Clémence Royer ise eşitliğin değil, aslında bizzat eşitsizliğin doğal olduğuna inanmaktadır. Royer, eşitsizliğe vurgu yapan felsefi ve dini doktrinlerle laik demokrat kesimin Darwinist mücadeleyi savunmayarak güçlüyü güçsüze feda ettiğini, bu durumun ise yanlış olduğunu savunmaktadır (Doğan, 2012, s. 112).

Nietzsche ise Avrupa'nın çürümüşlüğüne doğru gittiğine; *din ve demokrasinin*, bu çürümüşlüğü neden olduğuna inanmıştır. Çünkü Nietzsche, dinin insanları Tanrı huzurunda; demokrasinin ise kanun önünde eşit saydığını ifade etmiştir³. Ayrıca merhamet duygusunun ise suçlularla canilerin cezalandırılmasına engel olmak suretiyle doğal ayıklamayı sekteye uğrattığını savunmuştur (Doğan, 2012, s. 244).

Zayıfların ezilip toplumdan adeta ayıklanması gerektiğine inanan ve hastane, huzurevi ve de hayır kurumları gibi çeşitli müesseseleri eleştiren Sosyal Darwinistler, iddialarını desteklemek amacıyla kafatası ölçümleri gibi çeşitli metotlardan da yararlanmışlardır.

Fransa'daki üniversite kütüphanelerinde kütüphanecilik de yapmış olan Vacher de Loupouge ise *antropososyoloji* terimini ortaya atarak insan ırkının zeka yönünden farklı edimlere sahip olduğunu, kafa indeksiyle⁴ beyin kapasitesinin ölçülebileceğini iddia etmiştir (Toprak, 2012, ss. 18-25).

1 Kütüphaneler, kâr amacı gütmeyen birer işletme olarak düşünüldüğünde işletme yönetiminin çeşitli metotlarından yararlanmaları, sunacakları hizmetlerin kalitesini artırmaları açısından önemlidir. Fakat kâr amacı güden işletmelerin kullandığı Müşteri İlişkileri Yönetimi gibi metotların yapısal özelliğinden dolayı kütüphaneler gibi kâr amacı gütmeyen kurumlara uygulanması bize göre Darwinist bir bakıştır. Şöyle ki, Müşteri İlişkileri Yönetimi'nin uygulanışıyla ilgili dört aşamadan ikincisi olan farklılaşma, kullanıcıları, farklı kategorilere ayırıp işletmeye sağladıkları değere göre sıralamayı öngörür (Zengin, 2006, ss. 40-41). Kütüphane ve bilgi bilimi literatürü incelendiğinde Müşteri İlişkileri Yönetimi'nin yararlarına ilişkin pek çok yazıya rastlanmaktadır. Bize göre bu tür bir yaklaşımın kütüphanelerde uygulanması, ne sosyal adaletle ne de eşitlikle bağdaştırılabilir.

2 Darwin (2005), "Yaşamın olağan süresi boyunca birçok yumurta ya da birçok tohum üreten her birey, yaşamının her hangi bir döneminde ya da her hangi bir mevsim süresince yok olmalıdır, yoksa geometrik ölçülerle çoğalma ilkesinden dolayı döllerinin sayısı o kadar artar ki hiçbir ülke bunları besleyemez" demektir. Darwin'in bu cümleleri, bazı kişilerin ırkçı düşünceler beslemelerine de adeta zemin hazırlamıştır.

3 Nietzsche'nin demokrasiyle ilgili söylemleri hiç de rasyonel değildir. Bu konuda Bertnard Russell'in şu ilginç tezi bizlere fikir verebilir. Rusell (2008, s. 80), "Nietzsche sakat idi, o yüzden kusurlarını kapatacak şeyi imgelem (hayal dünyasında) aradı". Rusell'in kastettiği Nietzsche'nin babası olan Karl Ludwig'in oğluna kalıtsal olarak şiddetli migren ağrılarını geçirdiği idi. Söz konusu bu migren ağrılarının beyin tümörünün neden olduğu ifade edilmektedir (Chaix-Ruy, 2001, ss. 11-12).

Kafatası ile beyin kapasitesi arasında ilişkiyle ilgilenen Osmanlı düşünürleri de olmuştur. Nitekim Osmanlı düşünürlerinden Ahmet Mithat Efendi, Sosyal Darwinist düşüncenin ilk temsilcisi sayılmaktadır. Ayrıca biyolojik materyalizm ve evrim düşüncesini savunan Beşir Fuad ve Dr. Abdullah Cevdet gibi isimler dâhil edilebilir. (Doğan, 2012, s. 154).

Demokrasiye inanan hiçbir insanın Sosyal Darwinizmle ilgili söylemleri rasyonel bulması mümkün değildir.

Sonuç

Darwinizm, yaşamak için mücadelenin şart olduğu, mücadeleden galip gelenin sadece hayatta kaldığı, mağlup olanın ise yaşama hakkını kaybettiğini savunan bir doktrindir. Mücadele esnasında rakibine galip gelmek için canlıların evrimleşerek yeni özellikler geliştirmesi, hayatta kalan söz konusu canlıların, kendi türünün en güçlüleri olması anlamına da gelmektedir. Olumsuz çevre şartlarına karşı verilmek zorunda kalınan mücadelede tek amaç, hayatta kalmak ise haliyle diğer tüm değerlerin de anlam ve önemini yitirmesi söz konusu olur.

Kâr amacı güden işletmelerin uyguladığı işletme bilimine ait Müşteri İlişkileri Yönetimi gibi çeşitli metotları, toplumda yaşayan canlı organizmalar olarak telakki edebileceğimiz kütüphanelere uyguladığımızda adeta mücadele ve rekabeti esas alan Darwinist bir yaklaşımı benimsemiş oluruz. *Kütüphaneler, sadece toplumun ihtiyaçlarını karşıladıkları sürece her zaman hayatta kalırlar. Bu yüzden kütüphane ve bilgi hizmetlerini geliştirmede asıl olan, diğer kütüphaneleri rakip olarak görerek onlarla mücadele etmek değil; onlarla dayanışma ve işbirliğine gitmek olmalıdır.*

Ayrıca kütüphane kullanıcılarını, hiçbir şekilde kâr amacı güden işletmelerin yaptığı gibi kuruma sağladıkları yarara göre sıralayarak farklılaştırmamak gerekir. Çünkü sosyal hukuk devleti gereği her zaman toplumun ortak çıkarlarının, bireylerin ortak çıkarlarından önemli olması gerektiği de unutulmamalıdır. Bu yüzden kütüphanelerdeki tüm kullanıcılara eşit düzeyde bilgi hizmeti sunmak, her kütüphanecinin asıl görevidir. Oysa Müşteri İlişkileri Yönetimi gibi çeşitli metotlar yüzünden kullanıcıları kuruma yarar sağlama açısından kategorize etmek ne eşitliğe ne de adalete sığar.

Kaynakça

- Chaix-Ruy, J. (2001). (3. bs.). *Nietzsche: Yaşamı ve Felsefesi*. (B. Serveryan, Çev.) İstanbul: Çiviyazıları.
- Çıplak, B. (2009). Darwin'den 150 yıl sonra evrim teorisi: Argüman dizisinden stratejik bir bilim dalına. *Cogito*, 60-61, 77-91.
- Eccles, J. (2005). *Evolution of the Brain: Creation of the Self*. London, New York: Taylor.
- Darwin, C. (2005). (6.bs.). *Türlerin Kökeni*. (S. Belli, Çev.) Ankara: Onur Yayınları.
- Delson, E. Tattersall, I. Van Couvering, J. ve Brooks, A. (Yay. Haz.). (2000). (2.bs.). *Encyclopedia of Human Evolution and Prehistory*. (N. Devrim, Çev.) New York: Taylor.
- Doğan, A. (2012). (2.bs.). *Osmanlı Aydınları ve Sosyal Darwinizm*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Langaney, A. Clottes, J. Guilaine, J. ve Simonnet, D. (2012). (5. bs.). *İnsanın En Güzel Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lichtenberg, G. (2000). *Aforizmalar*. Ankara: Dost Kitabevi.
- Lyons, S. (2011). *Evolution: The Basic*. New York: Routledge.
- Rusell, B. (2008). (2.bs.). *Aylaklığa Övgü*. (M. Ergin, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tez, Z. (2008). *Biyolojinin Kültür Tarihi*. İstanbul: Doruk Yayıncılık.
- Toprak, Z. (2012). *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Zengin, Y. (2006). *Değer Yaratan Müşteri İlişkileri Yönetimi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.